

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

Дипломски рад

Тема:

Призренска епископија и митрополија у средњем веку

Ментор:

Проф. др Сениша Мишић

Студент:

Андриано Ђорђевић ИС12/114

Београд, септембар 2020.

Увод

Срби су у време доласка на Балканско полуострво, за време владавине цара Ираклија (610–641), били пагани. Хришћанство су примали постепено, и то из два црквена центра – из Цариграда и из Рима. У то време Црква је још увек била јединствена, а граница јуриздикције две патријаршије ишла је кроз територију коју су насељавали Срби. Византија је била јако заинтересована за ширење хришћанства међу паганским народима са којима је долазила у сусрет, а тако је ширила и свој културни и политички утицај. Први поуздани знак прихватања хришћанства код Срба среће се код помена имена Мутимировог сина Стефана и Гојниковог сина Петра, који су највероватније рођени између 870. и 874. године, што би значило да су Мутимир и Гојник тада били хришћани. Наиме, Стефан и Петар су имена хришћанских светаца, спадају у такозвана календарска имена и свакако нису словенског порекла. Христијанизација ширих маса једног паганског народа у средњем веку била је сложен и дуг процес, па су и вековима касније свештеници имали проблема да приближе хришћански идеал сељачким масама. Поред тешког искорењивања паганства, долазило је и до ширења јереси, али се са тиме веома успешно борио велики жупан Стефан Немања. Иако је након шизме из 1054. године територија настањена Србима остала подељена између утицаја православне и римокатоличке цркве, посебно у јадранском приморју, као и уз чињеницу да су се владари из лозе Немањића повремено окретали сарадњи са римским папом, ипак је у њиховој политици преовладала идеја источне цркве, тако да су својом делатношћу Немањићи били најзаслужнији за укореењавање православног хришћанства међу Србима. Немањићи су успоставили аутокефалну Српску цркву у рангу архиепископије, а касније је и уздигли на ранг патријаршије. Чак је и у време првог српског архиепископа Саве део народа живео по народним обичајима и није учествовао у светим тајнама крштења и венчања.¹

Призрен је био један од најзначајнијих градова средњовековне Србије. Изграђен је на излазу реке Призренске Бистрице из Дувске клисуре, уз северне падине планине Цвиљен. У својој близини, град је имао и земљу под својом непосредном контролом, градски метох, који се граничио са атарима првих села у близини града, а у коме су

¹ *Историја српског народа 1*, Београд 1981 (даље: *ИСН 1*), 145-155. (С. Ђирковић), 315-327. (Д. Богдановић); С. Мишић, Р. Радић, *Србија 1217. Настанак краљевине*, Београд 2017 (даље: С. Мишић, Р. Радић, *Србија 1217.*), 105.

становници Призрена имали своје вртове, винограде и воћњаке, уз покоју њиву на ободима градског метоха. Ови поседи су били добро обрађивани. Од првог помена Призрена, који се датује у 1019. годину, овде је било седиште епископије. У Призрену је најзначајнија личност био епископ, односно касније митрополит, који је и у судском систему града имао важну улогу. О значају Призренске епископије говори и то што је она једна од оних епископија које су приликом уздизања Српске цркве у патријаршијски ранг биле уздигнуте у архиепископије. Сам град Призрен је још у време док је био под византијском влашћу био значајна тврђава. У овом граду су 1072. године устаници прогласили Константина Бодина за цара под именом Петар. Велики жупан Стефан Немања заузео је Призрен 1183. године и држао га је све до Битке на Морави 1190. године, када је град враћен Византији. Након латинског освајања Цариграда 1204. године Призрен је заузео бугарски цар Калојан, након чије смрти 1207. године је овај град поново дошао под српску власт. Успону Призрена доприносило је и то што се налазио на знаменитом Зетском путу, који је од Скадра ишао на Ново Брдо, а у граду је била развијена трговачка активност. У првој половини XIV века најзначајнија дубровачка трговачка колонија у Србији налазила се управо у Призрену. Поред бар осам православних, о чему ће касније бити више речи, у граду су постојале и две римокатоличке цркве. Српски владари, иако нису имали сталну престоницу, од времена краља Стефана Уроша II Милутина често су боравили у Призрену. Цар Стефан Душан имао је и један од својих „дворова“ (кућу) у Призрену, као и у Рибнику у близини Призрена. Иако је у самом Призрену боравио можда тек пет или шест пута, цар се био одлучио да у његовој близини подигне своју задужбину. Након смрти цара Стефана Душана, Призрен је био под влашћу цара Уроша бар до 1363. године, када мирно прелази под управу краља Вукашина. Након Вукашинове пропасти на Марици, Призрен је 1372. године заузео Ђурађ Балшић, који је морао да брани град од жупана Николе Алтомановића током 1372. и почетком 1373. године. Значај Призрена након 1371. године полако опада у корист Новог Брда, што се одражава и на сам град, а посебно на економију. Након смрти Ђурђа Балшића 1378. године, Призрен је преузео Вук Бранковић. Након његове пропасти, Призрен је припао Лазаревићима, који су га држали до пролећа 1402. године, када је враћен Бранковићима. Први пут је под турску власт пао са првим падом Деспотовине, 1439. године, а коначно са походом султана

Мехмеда II Освајача, 1455. године, након чега постаје седиште нахије, а потом и санџака.²

Поред Прве охридске повеље из 1019. године, из које сазнајемо за постојање Призренске епископије, два извора која су сачувана а која нам дају највише података о Призренској епископији, односно митрополији су хрисовуља краља Стефана Уроша III Дечанског Призренској епископији из априла 1326. године и хрисовуља цара Стефана Душана манастиру Светих Арханђела Михаила и Гаврила код Призрена, која је издата најраније 1348. године. Сачуван је и читав низ других података који се посредно или непосредно односе на Призренску епископију, односно митрополију, као и на њене епископе, односно митрополите, тј. архиепископе. То су разни извори као што су спискови епископа, записи, натписи, фреске, помени у другим повељама и слично, о чему ће бити више речи у одговарајућим поглављима. Такође, у српској медијевистици је питање црквене историје веома значајно, те постоје бројни радови на ову тему.

² С. Мишић, Т. Суботин–Голубовић, *Светоарханђеловска хрисовуља*, Београд 2003, 21-27; *Призрен* у: С. Мишић, ур., *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља: према писаним изворима*, Београд 2010. (даље: *ЛГТССВ*), 218-221 (С. Мишић); С. Мишић, *Друштвена структура Призрена у 14. веку*, у: *Зборник радова у част академику Десанки Ковачевић Којић*, Бања Лука 2015, 321.

Призренска епископија пре оснивања Српске архиепископије

У држави цара Самуила деловала је Охридска патријаршија. Међутим, немамо података о томе да ли је у њој као организациона целина постојала Призренска епископија, иако је та територија свакако била под влашћу Самуиловог царства и јурисдикцијом бугарског патријарха. Победом над Самуиловим наследницима, цар Василије II повратио је њихове територије у састав Византије, али Охридску патријаршију није уврстио у састав Цариградске, већ ју је свео на ранг архиепископије и дао јој је аутокефалност у односу на Цариградску патријаршију, али је задржао право да поставља њене архиепископе.³

Призренска епископија помиње се у Првој охридској повељи⁴ цара Василија II као једна од епископија које се, након победе над царем Самуилом и његовим наследницима, додељују на управу монаху Јовану, који добија почаст да буде „архиепископ Бугарски“, односно охридски. Када је у питању територија Призренске епископије, Прва охридска повеља наводи да јој припадају и Хвосно, Лесковац (Лешки) и Врет, па се сматра да је обухватала целу Метохију, долину Клине, горњи слив Дрима, а вероватно и Полог.⁵

У време освајања великог жупана Стефана Немање, вероватно се цела територија Призренске епископије нашла под његовом влашћу, јер из житија која су писали његови синови сазнајемо да је заузео земљу Хвосно са њеним жупама (Сава), те град Призрен, као и градове Лешак и Градац у Пологу (Стефан Првовенчани). Важно је нагласити да се велики жупан Стефан Немања није мешао у јурисдикцију Охридске архиепископије над територијама које је прикључио својој држави. Након што је после Битке на Морави 1190. године морао да врати Византији велики део заузетих територија, у оквирима Немањине државе остао је део територије Призренске епископије – земља Хвосно, која је била у оквиру територија којима је управљао Немањин најстарији син – Вукан. Сава је своју браћу, Стефана и Вукана, измирио над

³ *ИСН 1*, 176. (Љ. Максимовић)

⁴ Охридске повеље цара Василија II нису сачуване у оригиналу, а иако није датирана, поуздано се сматра да је настала 1019. године. И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд 2016, 92-93.

⁵ В. Алексић, М. Копривица, *Територијални обим епископија Српске цркве на почетку XIII века*, у: *Црквене студије* 16 (2019), Ниш 2019 (даље: В. Алексић, М. Копривица, *Територијални обим*), 71.; И. Коматина, *нав. дело*, 83, 111.

очевим моштима управо у Хвосну, које је тада још увек било на територији Призренске епископије.⁶

У оснивачкој повељи манастира Хиландара видимо да је тада монах Симеон измолио од цара Алексија III Анђела парике у околини Призрена, који је тада био под влашћу Византије, те их је приложио својој задужбини, а сам је издвојио и винограде и пчелињаке у Хвосну. И велики жупан Стефан Немањић је у својој повељи манастиру Хиландару приложио поседе у Хвосну.⁷

Бугарска је искористила невољу у коју је Византија упала током Четвртог крсташког рата, те је проширила своје територије на рачун ослабљене противнице. Тако је Призрен сигурно 1204. године био у оквиру Бугарске, а чак се и у преписци папе Иноћентија III са царем Калојаном призренски епископ Аврам јавља као потчињен Трновској архиепископији. Тако је било све до 1207. године, када се након Калојанове смрти, Призренска епископија враћа под окриље Охридске архиепископије.⁸ Проширивањем државе великог жупана Стефана Немањића, Призрен је поново дошао под српску власт.

Из Хрисовуље краља Стефана Уроша III Дечанског Призренској епископији видимо који су неки одседа који су у време пре укључивања у оквире Српске цркве припадали овој епископији. То су били власи на Блатцу (постоји и данас као село Блаце), земља у Градчаници (овако се зове један потес у селу Белуши) и цркве Свете Богородице у Требоши (село Требош постоји и данас и налази се четири километара североисточно од Тетова) и Лешку (село Лешак постоји и данас, око осам километара североисточно од Тетова, у шарпланинском Подгору).⁹

Непознати призренски епископ, за кога се каже да је побожан и честит помиње се у писму архиепископа Теофилакта Охридског скопском дуксу Таронитопулу пре 1107. године. Од призренских епископа у ово време по имену знамо Јована, из прве половине XII века, затим већ поменутог Аврама и на крају Никифора, о коме постоје подаци за период између 1217. и 1220. године. Никифор је био последњи призренски епископ који је био Грк. Вероватно је да је он био онај грчки епископ Призрена којег је

⁶ И. Коматина, *нав. дело*, 182-185; *ИСН 1*, 270-271. (С. Ђирковић)

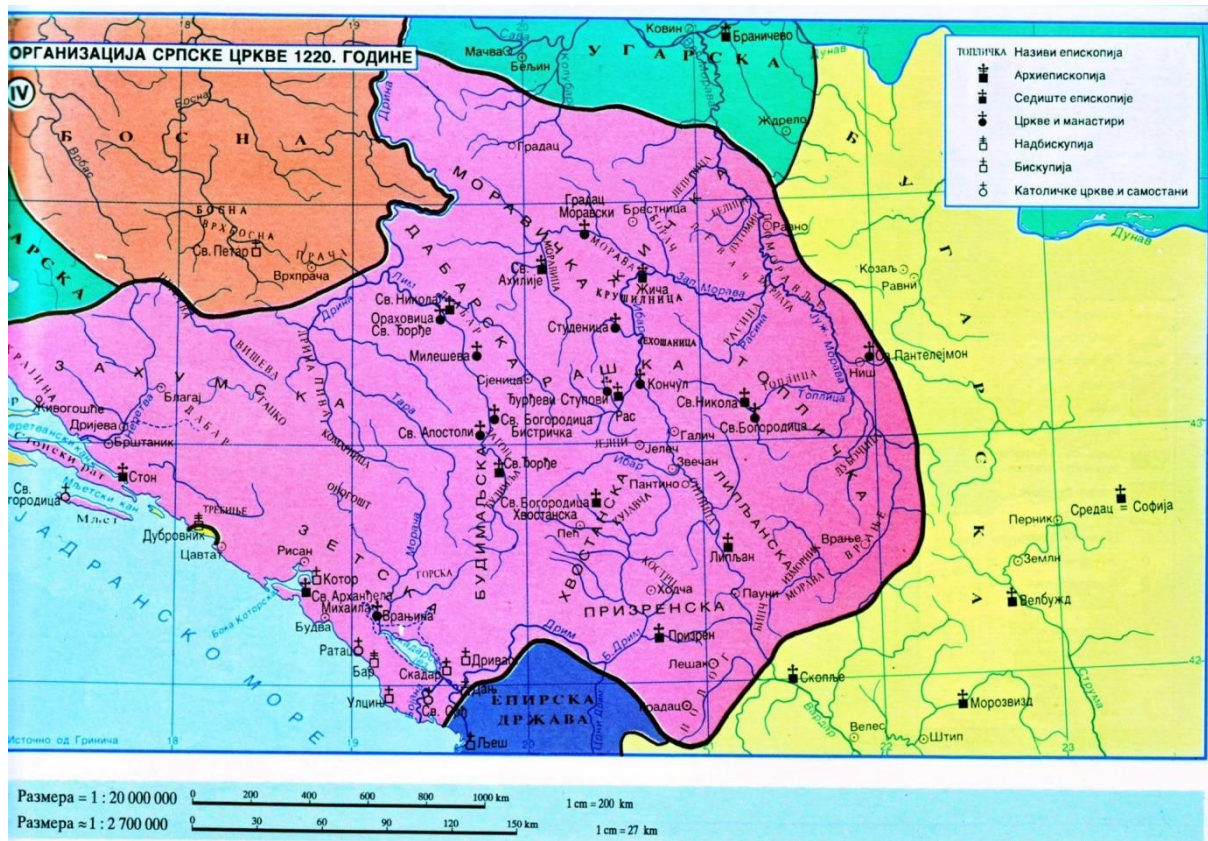
⁷ И. Коматина, *нав. дело*, 190-191.

⁸ М. Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, Београд 1985, 27, 143; И. Коматина, *нав. дело*, 254

⁹ С. Мишић, *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Призренској епископији*, у: Стари српски архив, књига 8 (2009), Београд 2009, 21-23, 33-35

након проглашења Архиепископије Сава заменио српским епископом, а кога без имена помиње Димитрије Хоматијан у своме писму и за кога каже да га је Сава „тирански“ избацио из епископије и натерао да поднесе оставку.¹⁰

На слици број 1 (доле) може се видети распоред епископија приликом формирања аутокефалне Српске архиепископије 1220. године. Иако се на карти види Полог као саставни део Призренске епископије 1220. године, он је вероватно у то време био ван њене јурисдикције, под коју се вратио тек након освајања краља Стефана Уроша II Милутина, о чему ће касније бити речи.

Слика број 1: Организација српске цркве 1220. године (аутор М. Благојевић)¹¹

¹⁰ М. Јанковић, *нав. дело*, 143; В. Алексић, М. Копривица, *Територијални обим*, 71; *ЛГТССВ*, 218. (С. Мишић)

¹¹ *Историјски атлас за основну и средњу школу*, Завод за уџбенике, Београд 2017, 39.

Призренска епископија у оквиру Српске архиепископије

Опште прилике у време оснивања аутокефалне Српске цркве и до уздицања у ранг патријаршије

Велики жупан Стефан Немањић искористио је кризу која је на Балканском полуострву настала најпре захваљујући Четвртом крсташком рату и крсташком заузимању Цариграда (1204), а потом и међусобним сукобима својих суседа, те је проширио своју државу. Успео је и да је у преговорима са папом Хоноријем III уздигне на ранг краљевине, те тако подигне како свој, тако и углед своје државе. Упоредо са радом на подизању своје државе у виши ранг, радио је са својим братом Савом и на добијању аутокефалности за црквену организацију на територији српске државе, која је у то време била у погледу црквене јуриздикције подељена између римокатоличке Барске архиепископије у зетском приморју (осим града Котора, који је припадао италијанској римокатоличкој Баријској архиепископији), римокатоличке Дубровачке архиепископије у Требињу и Захумљу, те православне Охридске архиепископије у унутрашњости. Како је рађено на томе да се црквена самосталност издејствује преко Никејског царства, односно васељенског патријарха који се био склонио у Никеју, требало је водити рачуна и о интересима државе коју су у Епиру образовали Анђели, а која је такође претендовала да буде наследница Византије. Треба узети у обзир и да је на територији Епирске државе било и седиште Охридске архиепископије, под чијом су јуриздикцијом биле епископије на државној територији Србије. Велики жупан Стефан Немањић оженио је своју сестру за Манојла, брата Теодора I Анђела, склопивши тако савез са њим. Србија и Епир имали су у то време и заједничког непријатеља – Бугарску под царем Јованом II Асеном. Како би Србију још више везао за државу Анђела, краљ Стефан Првовенчани је оженио свог сина Радослава Теодоровом ћерком Аном, након два неуспела покушаја склапања брачних веза јер је црква бранила блиским сродницима да ступе у брак. Када је Теодор I Анђео заузео Солун, који је у то време био други најважнији град на Балканском полуострву, прогласио се за цара.¹²

Након што је у Никеји од васељенског патријарха Манојла Харитопула Сарантина, уз посредовање цара Теодора I Ласкариса, добио звање архиепископа и

¹² ИСН I, 297-307. (Б. Ферјанчић); М. Јанковић, *нав. дело*, 17.

аутокефалност за Српску цркву, Сава Немањић се вратио у Србију да организује нове епископије и саму архиепископију. Како су овим чином из јурисдикције Охридске архиепископије изузете Рашка, Призренска и Липљанска епископија, као и делови Нишке епископије, против тога се побунио Димитрије Хоматијан, охридски архиепископ, јер га је овај чин оставио без значајних прихода. Међутим, како се седиште Охридске архиепископије налазило у држави Анђела, са којима је краљ Стефан Првовенчани имао добре односе, жалбе охридског архиепископа свеле су се на протестна писма, која нису имала никаквог ефекта.¹³

Архиепископ Сава је после Ускрса, који се 1220. године падао 29. марта, завршио посао на организовању мреже нових епископија. За епископе је поставио најспособније монахе из Хиландара. Приликом формирања нових епископија, њихов територијални опсег био је решен документом који је познат као „синорлема“, који је највероватније био начелног типа, а ускоро су га пратиле и одговарајуће повеље. Међутим, „синорлема“ и оснивачке повеље епископија аутокефалне Српске цркве нису сачуване. За Призренску епископију било је значајно што је из ње издвојена земља Хвосно, те је формирана нова епископија – Хвостанска, чија је духовна власт обухватала жупе Хвосно, Кујавчу, Подримље, Затрnavу и Кострц, а вероватно јој је припадала и жупа Алтин. За катедралну цркву ове епископије одређена је црква Свете Богородице (Мала Студеница), а претпоставља се да је сам архиепископ Сава наредио доградњу првобитне рановизантијске богомоље на истом месту. Овом интервенцијом и формирањем нове епископије, територија Призренске епископије је смањена.¹⁴

Јасно је да је територија Призренске епископије обухватала „призренску област“, тј. град Призрен са његовим метохом и жупом. Даље, у њен састав су улазиле жупе Опоље и Гора (између планине Коритник и Шаре, где је епископија имала већа имања), те жупа Патково (између планина Коритник и Паштик), а на западу вероватно није прелазила на леву обалу средњег тока Белог Дрима. На северу је долина Дренице са истоименом жупом такође припадала Призренској епископији. Тронежа са Липљанском и Рашком епископијом највероватније је била на планини Чичевици. На југу се граница Призренске епископије сасвим извесно поклапала са државном границом, тако да је Полог, који је и раније био под духовном влашћу призренског

¹³ *ИСН 1*, 317-321. (Д. Богдановић); С. Мишић, Р. Радић, *Србија 1217.*, 104.

¹⁴ М. Јанковић, *нав. дело*, 23; И. Коматина, *нав. дело*, 288-289; С. Мишић, Р. Радић, *Србија 1217.*, 104.; В. Алексић, М. Копривица, *Територијални обим*, 57-58, 74-75.

епископа, вероватно једно време био изузет из његове јуриздикције, али је поново враћен освајањима краља Стефана Уроша II Милутина.¹⁵

Занимљиво је да у петнаестовековном препису пописа места српских епископа нема помена Призрена и Липљана. Могуће је да су они изостављени јер је изворни текст настао у време сукоба Саве Немањића са призренским епископом, или да је у то време епископска катедра у Призрену била упражњена, након оставке грчког епископа. Међутим, јасно се види из писма Димитрија Хоматијана да је Призренска епископија била укључена у новоосновану Српску архиепископију.¹⁶

Након споразума у Дежеву из 1282. године краљ је постао Стефан Урош II Милутин, који је са братом Стефаном Драгутином ипак поделио територију, па је бивши краљ наставио да влада северним делом тадашње Србије, као „сремски краљ“. Територија Призренске епископије била је у делу државе под директном контролом новог краља. У свом походу на Византију из 1282. године, краљ Стефан Урош II Милутин између осталог прикључио је својој држави Горњи и Доњи Полог, Овче поље, Злетово и Пијанец. Византијски цар Михаило VIII умро је још 11. децембра исте године, на самом почетку похода којим је желео да поврати изгубљене територије. Нови цар Андроник III послао је у пролеће следеће године војску, која је стигла до Липљана и Призрена, али је потучена па се повукла. Током ратовања 1283. и 1284. године, краљ Стефан Урош II Милутин је Србији прикључио Пореч, Кичево и Дебар. Након још једног неуспешног похода из 1297. године, Византија је била спремна да започне мировне преговоре са Србијом, који су окончани венчањем српског краља и ћерке византијског цара, Симониде, 1299. године, чиме су заузете територије признате краљу Стефану Урошу II Милутину као мираз. Међутим, уследило је погоршање односа између два брата, бившег и актуелног краља.¹⁷

Сукоб међу браћом трајао је најкасније до 1312. године. Одреди двојице српских краљева заједно су 1313. године ратовали против бана Младена II Брибирског. Већ следеће године, син краља Стефана Уроша II Милутина, Стефан, будући Дечански, побунио се против свог оца, али је након пораза ослепљен и са синовима послат у

¹⁵ В. Алексић, М. Копривица, *Територијални обим*, 71-72.

¹⁶ М. Јанковић, *нав. дело*, 24-27.

¹⁷ *ИСН I*, 439-448. (Ј. Максимовић)

Цариград. Врло је вероватно да казна ослепљења није извршена у потпуности, јер је касније прогледао, те је био способан да преузме краљевску круну.¹⁸

Упркос томе што је водио преговоре са папама Бенедиктом XI (1303–1304) и Климентом V (1305–1314) о томе да он и цела земља пређу у римокатоличанство, вероватно је да краљ Стефан Урош II Милутин у те преговоре није улазио са озбиљнијим намерама да изврши договорене обавезе, с обзиром на то да су свештенство и властела још увек по злу памтили унионистичку политику цара Михаила VIII и да вероватно не би пристали на такав договор. Касније је папа Јован XXII српског краља сматрао шизматиком. Краљ Стефан Урош II Милутин је посвећивао велику пажњу Српској цркви. Сама епископска седишта имала су важну улогу у учвршћивању црквене организације, па је краљ посебну пажњу обраћао на њих. Обновио је Жичу, а изградио је и седишта призренског (Свету Богородицу Љевишску), липљанског (Грачаницу) и скопског (Свету Богородицу Тројеручицу) епископа. Својом ктиторском делатношћу, краљ Стефан Урош II Милутин је за себе везивао црквене архијереје, што му је било значајно и због политичке моћи, с обзиром на то да су под јуриздикцијом Архиепископије биле и оне епископије које су се налазиле на територијама којима су управљали краљеви брат (касније и синовац), син и мајка. Још и пре своје смрти, „сремски краљ“ Драгутин је на сабору предао власт своје сину Владиславу II. Потом се замонашио и умро у пролеће 1316. године као монах Теокист. Владислављеве територије је заузео краљ Стефан Урош II Милутин, те је постао господар целе Србије.¹⁹

Након краљеве смрти, 29. октобра 1321. године, дошло је до борби за наследство престола, из којих је као победник изашао нови краљ Стефан Урош III Дечански, који је крунисан 6. јануара 1322. године. Априла 1326. године издао је Хрисовуљу Призренској епископији, а био је и ктитор манастира посвећеног Христу Пантократору у Дечанима (манастир Високи Дечани), по коме је и остао упамћен у колективној свести српског народа. У византијском грађанском рату између цара Андроника II и Андроника III, српски краљ је подржао старог цара. Међутим, у сукобу деде и унука, превагу је однео млађи супарник. Крајем 1328. године, византијски и бугарски цареви, Андроник III и Михаило, одржали су два састанка, на којима су потврдили савез против српског краља Стефана Уроша III Дечанског. До напада на Србију дошло је 1330.

¹⁸ *ИСН I*, 449-465. (С. Ћирковић)

¹⁹ Исто, 455-457, 466-472. (С. Ћирковић)

године, али је српска војска нанела тежак пораз Бугарима у Бици код Велбужда, 28. јула 1330. године. У бици се истакао и млади краљ Душан. Српски краљ је искористио ову победу и на бугарски престо поставио свог сестрића, Ивана Стефана. Византијски цар се сам повукао, без борбе. Период након победе над својим противницима краљ је искористио да се посвети изградњи своје задужбине код Дечана. Вероватно је тада, у току лета 1330. године, издао и Прву дечанску повељу.²⁰

Априла 1331. године млади краљ Душан се побунио против свог оца, али су се убрзо измирили. Међутим, већ након три месеца, Душан се поново побунио, те је збацио свог оца са престола, највероватније 21. августа 1331. године. Нови краљ крунисан је 8. септембра 1331. године у свом двору у Сврчину. Краљ Стефан Душан повео је освајачку политику и знатно проширио своју државу на рачун Византије. Већ 1334. године Душан је заузео Прилеп и Охрид, а византијски пребег Сиргијан заузео је Костур. Краљ Стефан Душан је на састанку са царем Андроником III, 26. августа 1334. године, договорио мир, којим су Србији призната проширења и задржани су Прилеп, Охрид и Струмица. Тим проширењима, Призренска епископија се још више удаљила од обода српске државе, што је значило само већу сигурност за саму територију епископије. Овим освајањем, у оквире српске државе дошло је и седиште Охридске архиепископије, чији је поглавар Никола признао власт краља Душана, а овај је није укључио у оквире Српске цркве, већ је поштовао њену аутокефалност. До поновног сусрета српског краља и византијског цара дошло је 1336. године у Родовишту. Све до смрти цара Андроника III, 15. јуна 1341. године, краљ Стефан Душан је поштовао договорени мир са Византијом, а чак је и потврдио мир са регентима новог владара, цара Јована V. Међутим, у Византији је убрзо избио нови грађански рат. Краљ Стефан Душан се јула 1342. године у Приштини састао са самопроглашеним царем Јованом Кантакузином, са којим се договорио о заједничкој борби против царице Ане Савојске. Одлучено је да савезници задрже територије које сами буду освојили. Српски краљ је у поход кренуо 1342. године и заузео скоро целу Албанију, осим Драча. У Македонији је заузео тврђаве Воден, Костур и Хлерин. Већ 1343. године, краљ Стефан Душан заузима поседе источно од Вардара. У складу са новим проширењима територије, од пролећа 1343. године српски краљ Стефан Душан у званичним документима у својим потписима почиње да помиње и „грчке земље“. До раскида сарадње краља Стефана Душана са Јованом Кантакузином дошло је априла 1343. године. Након разлаза са

²⁰ ИСН I, 496-508. (С. Ђирковић)

једним савезником, српски краљ се договорио са другим – постао је савезник легитимне цариградске власти. У једном сукобу код Стефанијане, маја 1344. године, српску војску су поразили Селцуци, савезници Јована Кантакузина. Ипак, овај пораз није омео краља Стефана Душана, који је успео да од Кантакузинових снага преузме Верију. Након што је септембра 1345. године заузео Сер, под влашћу српског краља нашли су се и други крајеви југоисточне Македоније и читав Халкидик са Светом Гором. Са овим освајањима, код краља Стефана Душана се родила и идеја да се прогласи за цара.²¹

Призренски епископи

Спискове призренских епископа из времена када је ова епископија била у саставу Српске архиепископије имамо у Српском синодику православља (Пљеваљски синодик), који је настао између 1286. и 1292. године, као и у Поменику Свете Богородице Љевишке (Призренски поменик), који је настао након 7. фебруара 1436, а пре 27. децембра 1453. године. Призренски епископи које одатле знамо по имену су редом: Симеон, Леонтије, Константин, Јован I, Герасим, Иларион (Иларије), Амвросије, Варлаам, Јован II, Дамјан I, Илија, Сава, Арсеније, Теодосије и Дамјан II. У спољној припрати катедралне цркве Свете Богородице на Љевиши налазе се фреске са ликовима шест епископа. То су, редом: Иларион, Амвросије, Варлаам, Јован II, Дамјан I и шести, поред чије се представе не може прочитати легенда, али који вероватно представља епископа Илију, који се у попису налази након епископа Дамјана I.²²

Први помени епископа Дамјана I налазе се у фалсификатима за Хрусијски приг (1301-1303/4), а помиње га и Призренска хрисовуља краља Стефана Уроша III Дечанског, из које сазнајемо да су епископи Дамјан и Илија заједно са краљем Стефаном Урошем II Милутином повратили епископске поседе у Пологу од извесног Жегра. У натпису на цркви Свете Богородице Љевишке из 1307. године, епископ Дамјан I се помиње као жив. Њега је вероватно већ крајем 1307. или почетком 1308. године на месту призренског епископа наследио већ поменути Илија, кога је већ пре

²¹ *ИСН 1*, 509-510. (С. Ђирковић), 511-523. (Б. Ферјанчић)

²² Списак је дат по редоследу из Призренског поменика, који је потпунији. Пљеваљски синодик даје имена епископа од Јована I до Јована II и поклапа се са овим списком. Даље, Призренски поменик између Илије и Саве поново помиње Дамјана, што је вероватно грешка, те је понављање Дамјановог имена изостављено. М. Јанковић, *нав. дело*, 143.

1309. године наследио дотадашњи игуман манастира Хиландара, Сава, који је још током 1309. године постао српски архиепископ Сава III, касније проглашен светим.²³

Епископ Арсеније се у списку призренских епископа налази одмах после епископа Саве, тако да је вероватно на тој позицији био од 1309. године. Помиње се и у повељи краља Стефана Уроша II Милутина манастиру Светог Стефана у Бањској из 1317. године. Из Призренске хрисовуље краља Стефана Уроша III Дечанског из 1326. године сазнајемо да је епископ Арсеније са деспотом Драгославом учествовао у поновном враћању епископског имања у Пологу. Сматра се да је овај епископ исти онај призренски епископ Арсеније који се помиње као сведок у акту краља Стефана Душана о продаји Стона и Пељешца Дубровнику, од 22. јануара 1333. године, који је издат у Пологу. То би значило да је Арсеније на месту призренског епископа био од 1309. до 1333. године, након чега се не јавља у изворима.²⁴

Следеће помене призренских епископа срећемо тек у попису имања Свете Богородице Хтетовске. У њему се помињу епископ Георгије Маркуш и извесни Влахо епископ. Иако се у литератури срећу мишљења да је Влахо био један од епископа Призренске епископије, вероватније је да је посреди било погрешно читање изворног текста и да је у питању „влахоепископ“, односно Влашки епископ Охридске архиепископије, а који је пре уздизања у епископско звање био старешина Свете Богородице Хтетовске. Ова двојица епископа су са извесним Прогоном водила спор око манастирског земљишта Плеш. Белешка која говори о овом судском спору носи датум 4. новембар, али без године. Иако постоје датовања овог пописа, па самим тим и столовања поменутих епископа, у крај XIII века, вероватније је датовање око 1343. године, што наводи на закључак да је Георгије Маркуш био призренски епископ након 1333. године, мада се не може поуздано утврдити када.²⁵

²³ М. Јанковић, *нав. дело*, 143-144.

²⁴ Исто, 145.

²⁵ О проблему епископа Георгија и „Влаха“ више у: Ђ. Бубало, *Влахо епископ или влахоепископ*, ЗРВИ 39 (2011-2002), Београд, 197. и даље; М. Копривица, *Полог под српском влашћу у средњем веку*, Споменица академика Милоша Благојевића, Београд 2015 (даље: М. Копривица, *Полог*), 75; М. Јанковић, *нав. дело*, 145-146.

Властелинство Призренске епископије

Упоредо са оснивањем епископија, Сава Немањић и његов брат, краљ Стефан Првовенчани, радили су и на формирању њихових властелинстава, како би ове могле да се издржавају. Епархијска властелинства су у средњовековној српској држави уживала посебан статус и била су изузимана од скоро свих других власти – управних, судских, финансијских и војних. За њих није важило ни право застаре, по коме су господари губили право на своје поданике у случају да су ови били одсутни бар три године. Повељама је одређивано да се у таквим случајевима епископски поданици морају вратити на епископско властелинство. Иако ниједна оригинална оснивачка повеља за епископије и њихове катедралне цркве није сачувана, за Призренску епископију је сачувана Хрисовуља краља Стефана Уроша III Дечанског, коју је заједно са својим сином, младим краљем Стефаном Душаном, издао највероватније априла 1326. године, а која нам даје драгоцене податке о епископском властелинству. Као што се из хрисовуље и види, епископско властелинство било је формирано постепено. У Призренској хрисовуљи можемо разликовати три фазе формирања властелинства Призренске епископије: поседе које је епископија добила „од давнина“, при чему се мисли на поседе добијене од византијских царева; поседе које је добила од краља Стефана Уроша II Милутина и на крају поседе које је приложио краљ Стефан Урош III Дечански.²⁶ Након издавања Призренске хрисовуље, такође је долазило до промена у саставу властелинства, што сазнајемо из Светоарханђеловске хрисовуље цара Стефана Душана, о чему ће бити речи у наредном поглављу.

Старе поседе Призренска епископија имала је у Доњем Пологу, у Лешку, где је имала цркву Свете Богородице и код ње три поповска имања, која су се звала епископов двор. Занимљиво је да је у Призренској хрисовуљи забележено и да је краљ одбио молбу призренског епископа Арсенија да му припоји земљу власима на Блацима, чија је половина била стари епископски посед, а коју су тада држали краљеви људи. Краљ није ову земљу вратио цркви, већ јој је приложио свој забел у Чрноочи да га црква припоји к селима црквеним и да посади на њему влахе црквене и кога хоће од црквених људи.²⁷

²⁶ С. Мишић, *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Призренској епископији*, 11, 35; Р. Грујић, *Епархијска властелинства у средњовековној Србији*, Богословље 7 (1932), 181, 193.

²⁷ С. Мишић, *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Призренској епископији*, 22-23, 25.

Вино, као крв Христова, у црквеном животу заузима значајну улогу, па је стога поседовање винограда било од изузетног значаја за манастире, односно за епископско властелинство. Краљ Стефан Урош III Дечански је катедралном храму Призренске епископије, цркви Свете Богородице на Љевиши, приложио село Хочу (постоји и данас као Хоча Заградска, некада и као Оча Заградска), са сеоским људима и њиховом земљом и свим међама, и са виноградима и њивама, као и цркву Светог Симеона у Машутиштима (постоји и данас као Мушутите, југоисточно од Суве Реке), и виноградима, и са млиновима, те људима са њиховим баштинама и купљеницама. У Горњем Пологу је краљ потврдио епископу посед цркве Светих Врачева у Поточама (ово село данас не постоји, а налазило се у близини данашњих села Градец и Сенокосе у Пологу), са виноградима и њивама, што је приложио још краљ Стефан Урош II Милутин.²⁸

Пчеларство је, првенствено због воска који је коришћен за производњу свећа, такође било јако значајно за епископска и манастирска властелинства. Призренска епископија је од краља Стефана Уроша III Дечанског добила пчелињак (уљаник) са пчелама који је налазио на Журима (село Жур постоји и данас са истим именом), а како наводи и сам је указао епископу на селиште између Добрушта (постоји и данас као Добружда) и Милопуста (данас ово село не постоји, а било је у атару данашњег села Добружда), да га црква ту постави и да га има као и друга црквена села. Краљ је доделио и браћу пчеларе Ивана и Милка, који су епископији додељени уз село Белаћевац (данас постоје села Мали и Велики Белаћевац) на Дреници. Краљ је цркви доделио и кућу за израду воска, коју су на црквеној земљи саградили Которани и у њој цедили восак. Епископ је ову радионицу могао издати коме је хтео, а одређена је и казна од 500 перпера уколико би неко поткрадао цркву приликом цеђења воска. Такође, забрањено је да се у Призрену подигне још нека кућа за прераду воска. Када је формирао свој забел, краљ је грешком одузео Призренској епископији део земље у Градчаници. Након што му је епископ Арсеније показао хрисовуљу коју је добио од краља Стефана Уроша II Милутина, краљ је дозволио да на тој земљи (која је остала у саставу забела) епископ постави пчелињак, на спомен краљу и његовом сину, те ће тако

²⁸ С. Мишић, *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Призренској епископији*, 21-23, 35.

ипак имати користи од те земље, иако је изузета из властелинства епископије. Такође, ова одредба је значајна јер се из ње види да су пчелињаци постављани и у забелима.²⁹

Из хрисовуље Призренској епископији краља Стефана Уроша III Дечанског види се да су у време владавине краља Стефана Уроша II Милутина неки Положани и Жегар одузели епископији известан посед у Пологу, у Требошу, код цркве Свете Богородице код Трхаљеве њиве, али га је краљ са епископима Дамјаном и Илијом успео вратити. Ово се вероватно збило између 1307. и 1309. године, када су поменути епископи били на челу Призренске епископије. Око истог имања је вероватно било проблема и у време издавања Призренске хрисовуље, 1326. године, јер је краљ Стефан Урош III Дечански морао тамо да шаље призренског епископа Арсенија и деспота Драгослава да оданде истерају Положане и цркви врате оно што је њено „било одувек“.³⁰

Тврђаву Вишеград (Горњи град Кула) у близини Призрена је као склониште за епископску ризницу у случају рата Призренској епископији био приложио још краљ Стефан Урош II Милутин, уз обавезу епископа да даје посаду тврђаве, а краљ Стефан Урош III Дечански је ово потврдио. Епископском властелинству припало је и село Повилско (данас постоји као заселак села Јабланице, под именом Поуско), за које је одређено да буде под црквом Светог Николе у Вишеграду, па тако заједно под епископом, уз обавезу да их епископ са својим људима чува. У Горњем Пологу је Призренској епископији још краљ Стефан Урош II Милутин приложио поповско имање у Ђуревиштима (налазило се југозападно од села Поточе), које је вероватно пре додељивања Епископији припадало Архиепископији, јер се каже да је приложено уз сагласност архиепископа Саве III (1309–1316) и Никодима(1317–1324).³¹

Краљ Стефан Урош III Дечански је епископији приложио и село Немишље (ово село данас не постоји, а налазило се западно од данашњег села Ландовице) заједно са Лутовицом (данас се на месту овог села налази село Ландовица). Такође, краљ је приложио и пашњак изнад свог забела, уз дозволу црквеним људима да праве лазове, односно крчевине, које ће користити црква. Са трга на Светом Срђу доделио је Призренској епископији 50 спудова соли годишње, а поставио је и панађур, за који је

²⁹ С. Мишић, *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Призренској епископији*, 21-23, 34-35; С. Мишић, *Српско село у средњем веку*, Београд 2019, 112; М. Јанковић, *нав. дело*, 122.

³⁰ С. Мишић, *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Призренској епископији*, 22; М. Јанковић, *нав. дело*, Београд 1985, 41.

³¹ С. Мишић, *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Призренској епископији*, 21-22, 34-36; М. Јанковић, *нав. дело*, 121.

одређено да се сабира на празник Рођења Свете Богородице (Мала Госпојина), 8. септембра. Селиште Пустомулчу (налазило се у атару данашњег села Ренце) краљ је приложио цркви, да га ова насели и потом приложи жупи Опоље, која је цела припадала Призренској епископији. Такође, краљ Стефан Урош III Дечански одредио је да људи који су се раселили са имања која су припала или од раније припадала Призренској епископији треба да се врате на своје место и да нико нема право да их задржи.³²

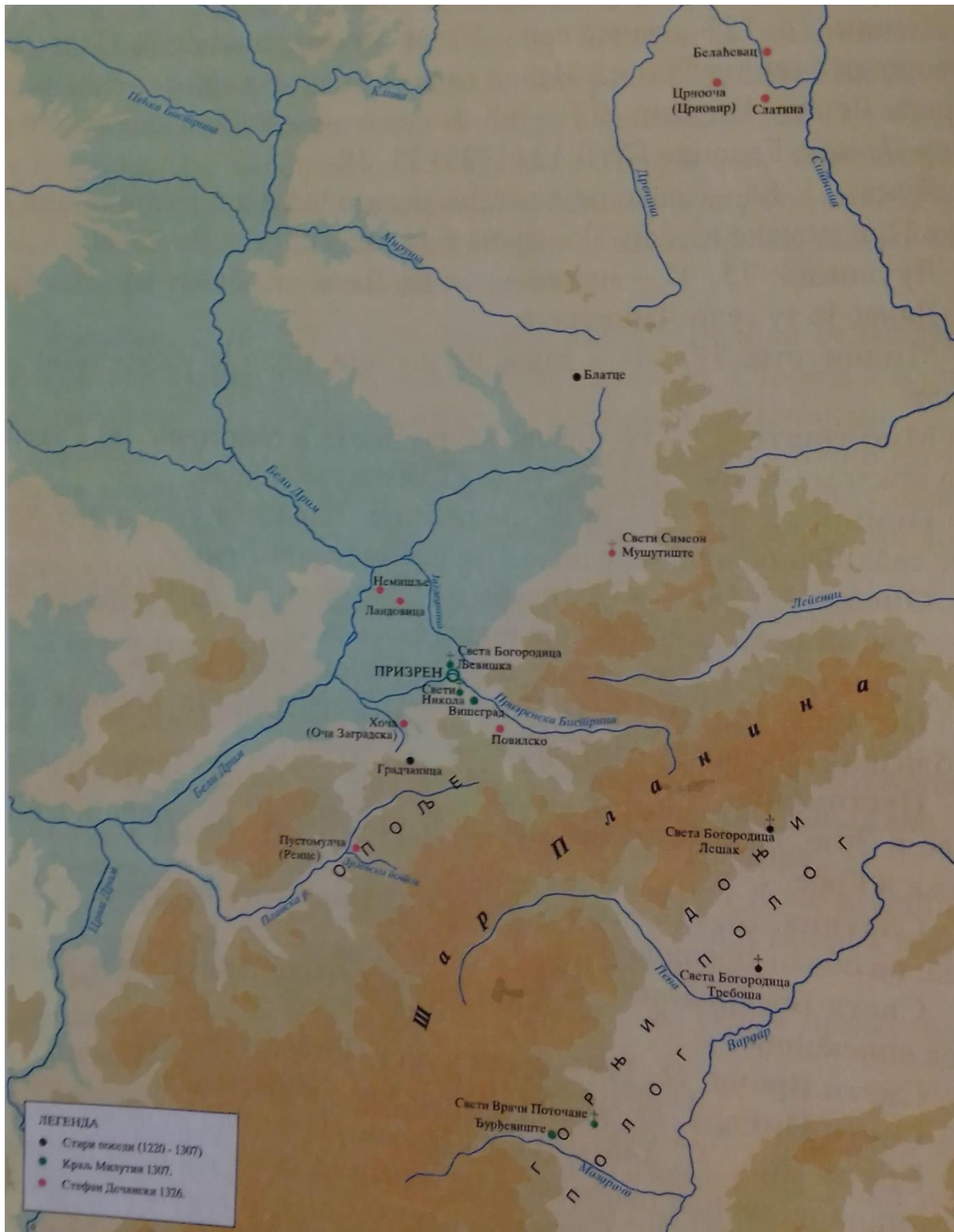
На слици број 2 (стр. 18) приказани су поседи Призренске епископије за које сазнајемо из хрисовуље краља Стефана Уроша III Дечанског, приказани по етапама у којима их је епископија добијала.

Света Богородица на Љевиши

Археолошка испитивања показала су да је катедрална црква Призренске епископије, Света Богородица на Љевиши, била подигнута на темељима неке старе богомоље, која потиче вероватно из X века, а можда је чак и старија. Стубићи са олтарске преграде датовани су у VI век, а пронађен је и новац из времена цара Романа I Лакапина (920–944). Поред обнове која је извршена у XIII веку, вероватно под надзором архиепископа Саве, већа обнова цркве десила се за време краља Стефана Уроша II Милутина, 1307. године. Иако имамо доста помена Призренске епископије, тек са делом архиепископа Данила имамо помен ове цркве као епископског седишта од времена краља Стефана Уроша II Милутина. Делимично су очуване фреске које су настале почетком XIV века, а једна фреска датована је у прву половину XIII века. Света Богородица на Љевиши грађена је од две врсте камена и опеке. Један натпис у спољној припрати помиње протомајсторе Николу и Астрапу. Катедрална црква са почетка XI века била је тробродна базилика, на коју је у време краља Стефана Уроша III Милутина дозидана петокуполна црква са уписаним крстом у основи и крову, те звоником над спољном припратом, који је био јединствен као звоник који је био саставни део саме грађевине.³³

³² С. Мишић, *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Призренској епископији*, 21-23, 35; С. Мишић, Т. Суботин–Голубовић, *Светоарханђеловска хрисовуља*, Београд 2003, 39.

³³ М. Јанковић, *нав. дело*, 184; М. Николић, *Властелинство Свете Богородице на Љевиши*, ИЧ 23 (1976), 39-40; Д. Панић, Г. Бабић, *Богородица Љевишка*, Београд 2007, 23, 28-32.

Слика број 2: Властелинство Призренске епископије (С. Мишић)³⁴

³⁴ С. Мишић, *Хрисувоља краља Стефана Уроша III Призренској епископији*, 36.

Призренска митрополија у оквиру српске патријаршије

Опште прилике од времена уздицања Призренске епископије у ранг митрополије до њеног пада под турску власт

Стефан Душан се крунисао за цара у Скопљу на Ускрс, 16. априла 1346. године. Како му је за тај чин био потребан патријарх који би га крунисао, а како за своје поступке није имао одобравање цариградског патријарха, Стефан Душан је одлучио да се патријаршијско достојанство додели српском архиепископу Јоаникију почетком 1346. године. Ову одлуку су подржале Охридска архиепископија и Трновска патријаршија, као и монаси са Свете Горе, а осудила ју је Цариградска патријаршија, која ће од тада бити у сукобу са Српском црквом, све до 1375. године.³⁵

Након уздицања цркве у ранг патријаршије, приступило се и новој реорганизацији Српске цркве. Основане су неке нове епископије, а неке старе су уздигнуте у ранг митрополије. Једна од њих била је и Призренска епископија која је постала Призренска митрополија. Такође, призренски митрополит добио је и звање архиепископа, као и свог суфраганог (подручног, односно подређеног) епископа. Иако се призренски митрополит помиње тек у Светоарханђеловској хрисовуљи, нема сумње да је у тај ранг уздигнут одмах након проглашења Патријаршије 1346. године.³⁶

Поделом државе на краљевске и царске земље, територија Призренске митрополије дошла је у састав краљевских земаља, које су представљале старе територије. Да је Призрен остао важан град за цара Стефана Душана показује и сазнање да је у њему сигурно боравио 1347. године, када је 1. августа издао разрешнице рачуна дубровачким трговцима, као и 29. априла 1348. године, када је издао повељу манастиру Светих Арханђела у Јерусалиму. Свакако је сигурно да је у Призрену боравио како би надгледао почетак изградње своје задужбине, у којој је касније и сахрањен, након преране смрти, 20. децембра 1355. године.³⁷

Током владавине цара Уроша изразито је било јачање утицаја властеле. Територија Призренске митрополије била је од 1363. године под управом Вукашина

³⁵ *ИСН 1*, 527-528. (М. Благојевић); 541. (С. Ћирковић, Р. Михаљчић)

³⁶ М. Јанковић, *нав. дело*, 73-74.

³⁷ С. Мишић, Т. Суботин–Голубовић, *Светоарханђеловска хрисовуља*, 13.

Мрњавчевића, који је 1365. године проглашен за краља и савладара цара Уроша. Вукашин Мрњавчевић је након проглашења за краља одржавао блиске односе са охридским архиепископом Григоријем, који је био утицајна личност на двору Вукашиновог брата, деспота Угљеше. Ипак, теза да је у то време Охридска архиепископија проширила своју јурисдикцију према територијама Призренске митрополије остаје само на нивоу претпоставке.³⁸

Након што су браћа Мрњавчевић поражена на Марици, 26. септембра 1371. године, Вукашинов син и наследник, краљ Марко, суочио се са губитком дела своје државе. Територија Призренске митрополије дошла је под управу Ђурђа Балшића већ 1372. године. Током 1372. и 1373. године, жупан Никола Алтомановић покушавао је да заузме Призрен, али безуспешно. Кнез Лазар је радио на измирењу Српске и Цариградске патријаршије, а изјава о измирењу прочитана је управо у Призрену, над гробом цара Стефана Душана, 1375. године. Од 1378. године ова територија је у области господина Вука Бранковића, након чије пропасти 1396. године је укључена у састав земаља Лазаревића, да би пред Битку код Ангоре 1402. године била враћена Бранковићима, који су прихватили вазалне обавезе према султану Бајазиту. Турци су заузели Призрен 1439. године, са првим падом Деспотовине, под султаном Муратом II. Султан Мехмед Освајач коначно је укључио Призрен у своје царство 1455. године.³⁹

Призренски митрополити

О призренским митрополитима, односно архиепископима, имамо зачуђујуће мало података. Призренски митрополит се по имену не помиње чак ни у Светоарханђеловској хрисовуљи цара Стефана Душана. У Призренском поменику, који је настао између 1436. и 1453. године, јавља се списак следећих архиепископа: Јоаникије, Јован II, Арсеније II, Јефрем, Давид, Јован III, Арсеније III и Венијамин. За Арсенија III знамо да је према његовој наредби преписан минеј за мај 1401. године. Призренски митрополит Јован помиње се само у Другој и Трећој хрисовуљи цара Стефана Душана о Светом Петру Коришком са сабора у Крупиштима из 1355. године. Обе су датоване на 17. мај, за разлику од Прве, у којој се митрополит Јован не помиње,

³⁸ М. Јанковић, *нав. дело*, 70.

³⁹ *Историја српског народа* 2, Београд 1982, 24. (Р. Михаљчић), 64. (Ј. Калић)

а која је датована на 2. јул. Друга повеља представља прерађени препис и дотеривана је према Трећој, која је фалсификат. Један стуб у цркви Свете Богородице Љевишке нам је значајан због натписа из којих сазнајемо за датуме смрти два митрополита – поменути Венијамин преминуо је 20. марта 1433. године, а Михаило, којег нема у Поменику, преминуо је 27. децембра 1453. године. Митрополит Михаило учествовао је у преносу моштију Светог Луке из Рогоста у Смедерево, што је завршено 12. јануара 1453. године. Михаилов наследник на месту призренског митрополита није нам познат по имену, али се помиње 1454. године приликом парнице између манастира Хиландара и манастира Светих Арханђела код Призрена.⁴⁰

Доњополошка епископија

Доњополошка епископија нам је позната из само једног извора. У питању је ктиторски натпис на плочи саркофага њеног првог епископа Јоаникија у цркви Светог Атанасија близу села Лешка. Из натписа се види да је ова епископија настала након проглашења Патријаршије, и да је за епископа постављен игуман Антоније, који је тада добио име Јоаникије, али се не сазнаје којој митрополији је била подређена, мада се са сигурношћу може сматрати да је заправо Доњополошка епископија била подручна епископија Призренске митрополије.⁴¹

Познато је да је град Лешак био важан центар Доњег Полога, а да је Призренска епископија још од свог оснивања у време цара Василија II ширила своју јурисдикцију над оба Полога. Након што је ове територије краљ Стефан Урош II Милутин трајно укључио у састав своје државе, поставило се и питање под чију ће јурисдикцију dospети. Није сасвим сигурно да је Призренска епископија одмах успела да прошири своју духовну власт над Горњим и Доњим Пологом, али је познато да је она „од века“ при цркви Свете Богородице у Лешку имала свој епископски двор, који је био ослобођен свих краљевских давања и работа. Питање јурисдикције над оба Полога изгледа да није решено до издавања Грачаничке повеље краља Стефана Уроша II Милутина из које сазнајемо да су новоосвојене области од Византије (Врање,

⁴⁰ М. Јанковић, *нав. дело*, 143, 146-147; С. Мишић, *Хрисовуље цара Стефана Душана о Светом Петру Коришком са сабора у Крупиштима*, у: Стари српски архив, књига 11 (2012), Београд 2012, 59, 83.

⁴¹ М. Јанковић, *нав. дело*, 71.

Славиште, Злетово, Морозвижд и оба Полога) требале бити подељене између Призренске и Липљанске епископије.⁴²

Иако се у литератури ова епископија данас углавном назива Доњополошком, она се у изворима не јавља под тим именом, већ се помиње „епископство Доњему Пологу“. Раније су била изнета мишљења да је Горњи полог припао Дебарској епископији. Међутим, иако нема података о томе да је Доњополошка епископија обухватала и Горњи Полог, може се закључити да је епископско седиште било у Доњем Пологу, а да је епископија обухватала целу земљу Полог, с обзиром на то да је и Призренска епископија тамо имала своје поседе, а и да би се овим решењем изједначила територија „земље“ са територијом епископије, што и јесте била честа пракса у средњовековној Србији. У XVI веку се под турском влашћу у оквиру Охридске архиепископије јављају „полошки“ епископи Сератион (1528) и Григорије (1532), што само потврђује закључак да су оба Полога била у оквиру ове епископије.⁴³

Није најјасније ни питање седишта Доњополошке епископије. Иако је постојало мишљење да је епископско седиште било у цркви Свете Богородице Хтетовске, вероватније је да је оно било у већ поменутој цркви Светог Атанасија у Лешку. У прилог тези да је епископско седиште било у Лешку, а не у Тетову, говори и један турски пописни дефтер из 1467/1468. године, који у Лешку помиње непознатог епископа и његовог сина Оливера. Такође, познато је да је црква Свете Богородице Хтетовске са својим властелинством 1348. године припадала манастиру Хиландару.⁴⁴

О Доњополошкој епископији од половине XIV века до пада Деспотовине под турску власт немамо никаквих познатих извора, па се не може утврдити да ли је крајем XIV и у XV веку она била под јуриздикцијом Српске цркве (Призренске митрополије) или је потпала под Охридску архиепископију, али је јасно да су везе Српске цркве са оним црквеним центрима који нису били у саставу Деспотовине, а посебно са онима који су били потпали под турску власт, полако замирале. Врло је могуће да је Доњи Полог доспео под црквену јуриздикцију Охридске архиепископије између 1439. и 1444. године, ако не и раније.⁴⁵

⁴² Исто, 59-60, 71-72, 120.

⁴³ М. Копривица, *Полог*, 77-78.

⁴⁴ М. Јанковић, нав. дело, 72-73.

⁴⁵ Исто, 85-86.

Парохије Призренске митрополије

О парохијама у средњовековној Србији се мало тога може рећи, јер се оне као такве не јављају у изворима. Ипак, посредно се територије парохија могу довести у везу са селима, која су у организацији друштвеног живота била оно што су парохије биле за црквени живот. Ипак, постоји и могућност да је парохија у средњовековној Србији називана и „жупом“, као што је то био случај у Хрватској. За једну парохију је свакако био важан храм, тј. црква, као и свештеник (или свештеници) и верници. Међу њима, за устројство парохије најважнији елемент био је храм. Идеални услови би подразумевали да једну парохију чини једна црква са једним свештеником (попом) у једном селу, што свакако није био чест случај. У изворима се могу наћи примери да један свештеник опслужује више цркава или села, као и да једну цркву опслужује више свештеника. Такође, било је неких села која нису имала цркву, као и оних која су имала више храмова. Свакако, у току једног дана један свештеник је могао служити литургију само у једној цркви, тако да су се верници окупљали на том једном месту, чак и ако је на територији парохије тог свештеника било више храмова.⁴⁶

Поред катедралног храма Свете Богородице Љевишке, у самом граду Призрену било је бар још осам православних цркава. Цркву Светог Димитрија је још краљ Стефан Драгутин био приложио Хиландару. Црква Светог архиђакона Стефана, уз коју се налазила и болница, била је задужбина краља Стефана Уроша II Милутина. Цркву Светог Николе, је са својом женом Белом саградио Драгослав Тутић 1331/1332. године, који је у монаштву добио име Никола. Цркву Светог Спаса (Вазнесења Христовог) је око 1335. године подигао властелин Младен Владојевић. Црква Светог Николе, задужбина властелина Рајка Киризмића, била је познатија као Рајкова црква. Извесна „Госпождина“ црква помиње се у Светоарханђеловској повељи као међаш према „Рајковој“ цркви. Црква Ваведења Богородичиног из 1371. године била је задужбина младог краља Марка. Црква Светог Ђорђа из XV века, била је задужбина браће Руновић, а и данас се налази у дворишту нове Саборне цркве Светог Ђорђа у Призрену.⁴⁷

На властелинству манастира Светих Арханђела Михаила и Гаврила налазиле су се и друге цркве које су вероватно биле седишта парохија. То су црква Светог Петра

⁴⁶ М. Копривица, *Парохије Српске цркве у средњем веку*, у: Црквене студије 11 (2014), Ниш 2014, 293-295.

⁴⁷ С. Мишић, Т. Суботин–Голубовић, *Светоарханђеловска хрисовуља*, Београд 2003, 60.

Коришког, у чијим међама се помиње и једна Дрвена црква; Љубова црква у селу Љубиљње; Дмитрова црква у селу Сењани; цркве Свете Богородице и Светог Симеона у селу Машутиште; црква Светог Пантелије у селу Ограњеник; црква Светог Петра код села Срдска; Мратиња црква у селу Пакиш; црква Светог Илије у селу Радеш; црква Светог Илије у селу Љубочеву и црква Свете Богородице у селу Купљеник. Подаци из Светоарханђеловске хрисовуље, који указују на међе и на мањи простор, упућују на то да је парохијска мрежа у Призренској епископији, односно митрополији, била добро развијена.⁴⁸

Манастир Светих Арханђела Михаила и Гаврила код Призрена

Један од најзначајнијих догађаја на територији под духовном влашћу Призренске митрополије била је изградња манастира Светих Арханђела Михаила и Гаврила код Призрена, задужбине краља, односно цара, Стефана Душана.⁴⁹ Иако је манастир правно утемељен у време док је Призренска митрополија још увек била епископија, изградња манастира и његов процват кренули су управо након уздицања српске цркве у ранг патријаршије, односно Призренске епископије у ранг митрополије. Занимљиво је да се у Светоарханђеловској хрисовуљи призренски митрополит помиње више пута, али само као институција, а не као личност, за разлику од многих попова које хрисовуља помиње по имену, а далеко су нижег статуса.⁵⁰ Цар је одредио да се призренски митрополит, уколико дође у манастир на прославу манастирског празника, Аранђеловдана (Сабор арханђела Михаила, који се прославља 8. новембра по јулијанском календару), дарује са дванаест перпера или једним ждрепцем. Поређења ради, патријарх би у истом случају био дарован коњем. У случају судских парница људи манастира Светих Арханђела са другим људима, ишло се на митрополитов и игуманов суд. У случају суђења за вражду, земљу, провод и коња (што су били тежи прекршаји) ишло се пред цара, док је за међусобне спорове својим људима судио сам

⁴⁸ М. Копривица, *Парохије Српске цркве у средњем веку*, 303.

⁴⁹ Овај рад се неће посебно бавити самим манастиром, јер му то и није тема, већ само оним што је било везано за однос манастира и Призренске митрополије.

⁵⁰ С. Мишић, Т. Суботин–Голубовић, *Светоарханђеловска хрисовуља*, Београд 2003, 80.

игуман манастира. Цар је својој задужбини дао и право да у својим селима убире бир, јагњетину и разне духовне глобе, што је иначе било митрополитско право.⁵¹

Цар Стефан Душан је у Светоарханђеловској хрисовуљи одредио да његова задужбина никако не може бити епископско или архиепископско, односно митрополитско седиште, већ само игуманија за монашко општежиће.⁵²

Манастир Светих Арханђела је правно основан још 1343. године, али су до његове изградње игуман и монаси обитавали у новој цркви Светог Петра у селу Кориша (ово село под истим именом постоји и данас), коју им је уступио иконом манастира Светог Петра Коришког, старац Григорије. Њему је, заузврат, краљ Стефан Душан на доживотно уживање дао стару цркву Светог Петра Коришког, уз услов да након смрти старца Григорија ова црква поново припадне Хиландару. За првог игумана манастира Светих Арханђела краљ је одредио калуђера Јакова, који је касније, а свакако пре издавања Светоарханђеловске хрисовуље, постављен за серског митрополита. Јаков је учествовао у припремама за изградњу манастира, али не и у самој изградњи, с обзиром на то да је на ново место пребачен пре почетка зидања манастира. Име Јаковљевог наследника на месту игумана манастира Светих Арханђела нам није познато.⁵³

Цар Стефан Душан је из поседа Призренске епископије изузео тврђаву Вишеград у близини Призрена, као и село Повилско и Врбичане (постоји и данас са истим именом) и приложио ју је својој задужбини, уз одредбу да над тврђавом једину власт може имати игуман манастира Светих Арханђела. Врбичани се не помињу у Призренској хрисовуљи, што значи да их је епископија или митрополија добила између 1326. и 1348. године. Као надокнаду за губитак тврђаве Вишеград, цар је епископији дао три села – Млачно (налазило се између данашњих села Атмаце, Нашеца и Ограђеника), Милопусти и Заплжане. Манастиру Светих Арханђела цар је приложио и цркву Светог Симеона и влахе Блатчане, са делом села Блатце. Патријарх Јоаникије и

⁵¹ Исто, 19.

⁵² Исто, 18.

⁵³ С. Мишић, Т. Суботин–Голубовић, *Светоарханђеловска хрисовуља*, 11-12; С. Мишић, *Хрисовуља краља Стефана Душана старцу Григорију*, у: Стари српски архив, књига 12 (2013), Београд 2013, 21, 25-27.

сабор су одобрили ове замене. У Светоарханђеловској хрисовуљи се наводи да Призренска митрополија има земљу између села Луке и Млачна.⁵⁴

Тело цара Стефана Душана је након његове изненадне смрти сахрањено уз почасту у манастиру Светих Арханђела. Није познато ко је у то време био игуман манастира, као ни да ли је у то време призренски митрополит још увек био Јоаникије. Над царевим гробом ће двадесет година касније изасланици цариградског патријарха прочитати акт о измирењу са српском патријаршијом.⁵⁵

Цар Урош је све приходе од призренског трга даровао манастиру Светих Арханђела 1361. године. Пред пад под Турке, манастир Светих Арханђела је још увек био активан, имао игумана Јефросина и братство, као и своје поседе. Порота од 24 „старица“ је 1454. године утврђивала међе између поседа манастира Светих Арханђела и поседа манастира Хиландара. Овде се помињу људи призренског митрополита из села Равне Дубраве и Заплжана. Ипак, није познато када је Равна Дубрава припала митрополијском властелинству. Већ следеће, 1455. године султан Мехмед II Освајач је заузео Призрен, а манастир Светих Арханђела је опустошен уз разбијање гроба цара Душана. Султан је тада наредио и да се катедрални храм Призренске митрополије, црква Свете Богородице на Љевиши, претвори у џамију.⁵⁶

На слици број 3 (стр. 27) приказани су најзначајнији поседи манастира Светих Арханђела.

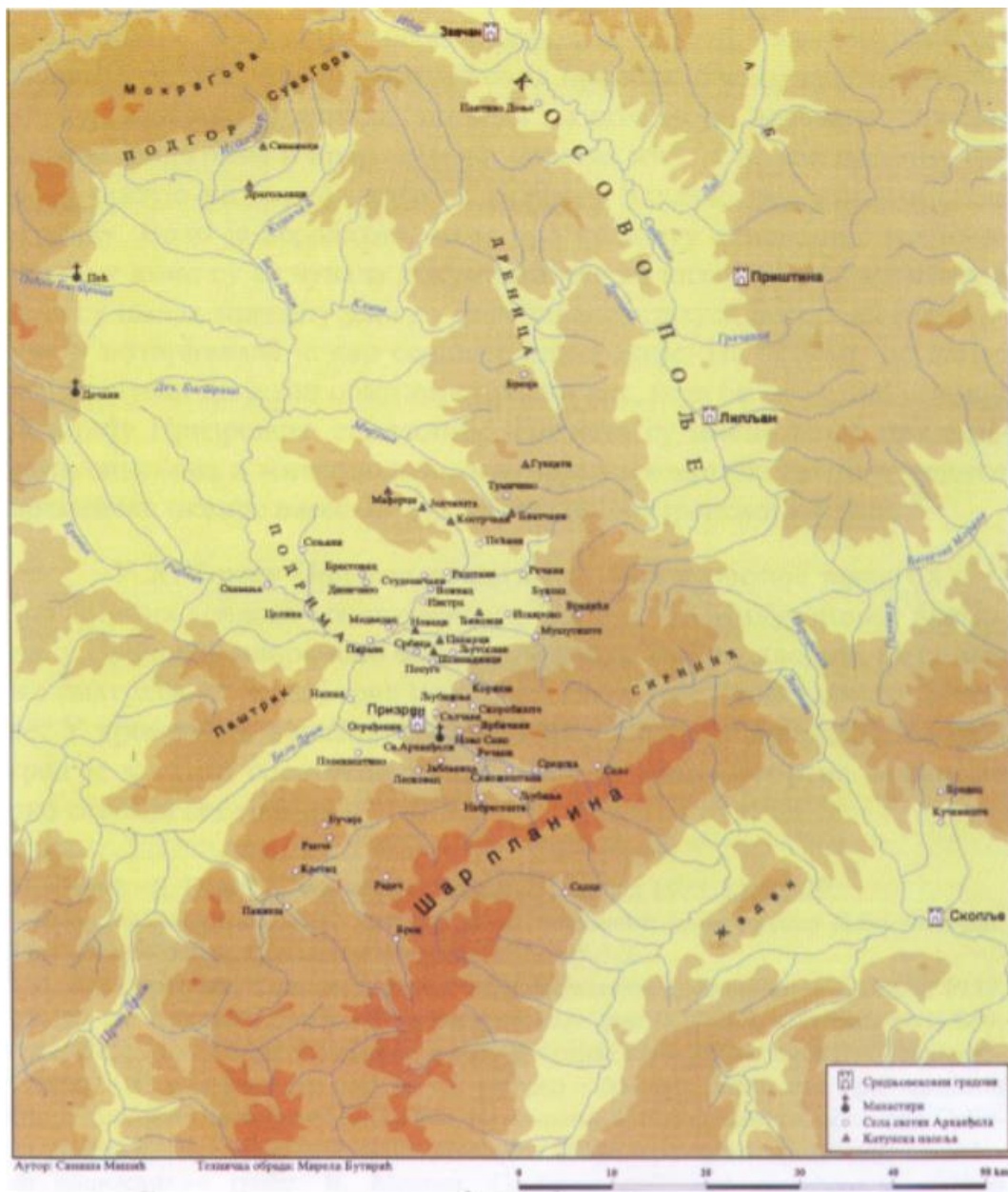
Властелинство Призренске митрополије се не помиње више у изворима, али се из турских дефтера из средине XV века може видети да су поседи и цркве у Пологу, који су раније припадали митрополијском властелинству, у то време били захваћени тимарским системом. Села Лешак и Требоша се помињу као хасови у Тетовском вилајету 1452/5143. године, као и у попису крајишта Иса-бега Исаховића. Поточане и Ђурђевишта се помињу као тимари. То би значило да је Призренска митрополија до средине XV века изгубила ове поседе.⁵⁷

⁵⁴ С. Мишић, Т. Суботин–Голубовић, *Светоарханђеловска хрисовуља*, 15, 39, 45; М. Јанковић, *нав. дело*, 123. М. Николић је сматрала да је село Врбичане Призренској епископији даровао краљ Стефан Урош Милутин или да је чак и старији посед, али је реалнија претпоставка да је ово село епископија добила након издавања Призренске хрисовуље. За ранију хронологију, упореди: М. Николић, *Властелинство Свете Богородице на Љевиши*, 40.

⁵⁵ С. Мишић, Т. Суботин–Голубовић, *Светоарханђеловска хрисовуља*, 22-23, 27.

⁵⁶ Исто, 25, 32; М. Јанковић, *нав. дело*, 123.

⁵⁷ М. Јанковић, *нав. дело*, 123.

⁵⁸ С. Мишић, Т. Суботин–Голубовић, *Светоарханђеловска хрисовуља*, након стране 58.

Закључак

Прве вести везане за Призрен и Призренску епископију срећемо у Првој охридској повељи византијског цара Василија I из 1019. године. Након што је победио Бугаре, цар Василије I је дао Охридској архиепископији црквену самосталност у односу на Цариградску патријаршију. Призренска епископија је у оквиру Охридске епископије обухватала простор Метохије, долину Клине, горњи слив Дрима и оба Полога. Кратко време почетком XIII века, између 1204. и 1207. године, Призренска епископија била је у саставу бугарске Трновске патријаршије, након чега се враћа под окриље Охридске архиепископије.

Српски владари нису дирали црквену јурисдикцију над епископијама Охридске архиепископије које су се налазиле на њиховој територији, све до осамостаљења Српске цркве 1220. године, када су Призренска, Липљанска, Рашка и делови Нишке епископије отргнути од Охридске и прикључени Српској цркви. Тадашњи призренски епископ је по свој прилици отеран, а могуће је да Охридска црква није одмах укинула своју Призренску епископију, већ да је он наставио да управља „крњом“ епископијом у Пологу. Формирањем аутокефалне Српске цркве установљене су и неке нове епископије, па је Призренска, као једна од старих епископија, претрпела територијалне измене. Из ње је издвојена „земља“ Хвосно ради формирања посебне Хвостанске епископије. Такође, како се граница њене јурисдикције на југу поклапала са државном границом, изгубила је и Полог, који ће у оквиру српске државе и Призренске епископије вратити краљ Стефан Урош II Милутин. Овај владар је и обновио катедрални храм Призренске епископије, цркву Свете Богородице на Љевиши, а даровао је и неке поседе властелинству епископије, које је потврдио и проширио његов син, краљ Стефан Урош III Дечански, издавањем хрисовуље априла 1326. године. За бар једног призренског епископа знамо да је постао српски архиепископ и касније био проглашен за свеца (архиепископ Сава III). Многи призренски епископи и митрополити су нам познати по имену, иако за доста њих немамо других података.

Цар Стефан Душан је приликом уздицања Српске цркве у ранг патријаршије уздигао и Призренску епископију у ранг митрополије. Призренски митрополит добио је и суфраганог епископа, који је столовао у Доњем Пологу. Ова такозвана Доњополошка епископија највероватније је обухватала оба Полога. Цар Стефан Душан је у близини

Призрена подигао и своју задужбину, манастир Светих Арханђела Михаила и Гаврила. Приликом издавања хрисовуље којом је даровао поседе својој задужбини, отргао је од властелинства епископије неке поседе, али им је то надокнадио другим поседима. Призренски митрополити били су најутицајнији људи у Призрену, који је током XIV века био један од најзначајнијих градова у Србији, све до 1371. године, када његов значај креће да опада. Након периода у коме су се у власти над Призреном смењивали српски обласни господари, ова територија је коначно пала под турску власт 1455. године, након чега је и катедрална црква Призренске митрополије претворена у џамију.

Списак извора и литературе

- Алексић, В., Копривица, М., *Територијални обим епископија Српске цркве на почетку XIII века*, у: Црквене студије 16 (2019), Ниш 2019, 57–85.
- Бубало, Ђ., Влахо епископ или влахоепископ, ЗРВИ 39 (2001-2002), Београд 2001–2002, 197–220.
- Грујић, Р., *Епархијска властелинства у средњовековној Србији*, Богословље 7 (1932), Београд 1932, 181–200.
- Историја српског народа 1*, Београд 1981.
- Историја српског народа 2*, Београд 1982.
- Историјски атлас за основну и средњу школу*, Завод за уџбенике, Београд 2017.
- Јанковић, М., *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, Београд 1985.
- Коматина, И., *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд 2016.
- Копривица, М., *Парохије Српске цркве у средњем веку*, у: Црквене студије 11 (2014), Ниш 2014, 293–308.
- Копривица, М., *Полог под српском влашћу у средњем веку*, Споменица академика Милоша Благојевића, Београд 2015, 65–93.
- Мишић, С., *Друштвена структура Призрена у 14. веку*, у: Зборник радова у част академику Десанки Ковачевић Којић, Бања Лука 2015, 319–325.
- Мишић, С., Радић, Р., *Србија 1217. Настанак краљевине*, Београд 2017.
- Мишић, С., *Српско село у средњем веку*, Београд 2019.
- Мишић, С., Суботин Голубовић, Т., *Светоарханђеловска хрисовуља*, Београд 2003.
- Мишић, С., ур., *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља: према писаним изворима*, Београд 2010.
- Мишић, С., *Хрисовуља краља Стефана Душана старцу Григорију*, у: Стари српски архив, књига 12 (2013), Београд 2013, 21-29.

Мишић, С., *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Призренској епископији*, у: Стари српски архив, књига 8 (2009), Београд 2009, 11-36.

Мишић, С., *Хрисовуље цара Стефана Душана о Светом Петру Коричком са сабора у Крушиштима*, у: Стари српски архив, књига 11 (2012), Београд 2012, 59–90.

Николић, М., *Властелинство Свете Богородице на Љевиши*, ИЧ 23 (1976), Београд 1976, 39–50.

Панић, Д., Бабић, Г., *Богородица Љевишка*, Београд 2007.

Садржај

Увод.....	1
Призренска епископија пре оснивања Српске архиепископије.....	4
Призренска епископија у оквиру Српске архиепископије	7
Опште прилике у време оснивања аутокефалне Српске цркве и до уздизања у ранг патријаршије	7
Призренски епископи.....	12
Властелинство Призренске епископије	14
Света Богородица на Љевиши.....	17
Призренска митрополија у оквиру српске патријаршије.....	19
Опште прилике од времена уздизања Призренске епископије у ранг Митрополије до њеног пада под турску власт.....	19
Призренски митрополити	20
Доњополошка епископија	21
Парохије Призренске митрополије.....	23
Манастир Светих Арханђела Михаила и Гаврила код Призрена	24
Закључак.....	28
Списак извора и литературе	30